

Szemle

Szegedy-Maszák Mihály

AZ ÖSSZEHASONLÍTÓ MŰVÉSZETTUDOMÁNY TÁVLATAI

– Kékesi Zoltán és Peternák Miklós (szerk.): *Kép – írás – művészet*.
Tanulmányok a 19–20. századi képzőművészet és irodalom kapcsolatáról.
Ráció, Budapest, 2006. 213 lap –

Lehet-e együtt vizsgálni a különböző művészeteket? A kísértés éppoly csábító, mint amennyire veszélyes. 2005. június 21–22-én a Magyar Képzőművészeti Egyetemen olyan ülészakot rendeztek, amely irodalomnak és más művészeteknek összehasonlítására vállalkozott. Észak-Amerikában többnyire „inter-arts” vizsgálódásként, nálunk – alighanem német ösztönzésre – inkább a különféle közegek (médiумok) tanulmányozásaként emlegetik az ilyen tevékenységet. Az előadások azzal a céllal készültek, hogy segítsék egy új magyar irodalomtörténet munkálatait. Az ott elhangzottak egy részének bővített változata olvasható ebben a kötetben.

A legjelentősebb tanulmány *Peternák Miklós Médiatörténeti és művészeti motívumok a magyar irodalomban* című értekezése, mely a képekkel és a függeléként közölt szemelvényekkel együtt körülbelül egy harmadát teszi ki a könyvnek. Alapfeltevése – mely szerint „látásunk változása történeti folyamat” (70.) – nemcsak a képzőművészet, de az irodalom tanulmányozói számára is erősen megfontolandó. A gondolatmenet nemzetközi s magyar vonatkozásban egyaránt rendkívül gazdag ismeretekre támaszkodik. Azt bizonyítja, hogy a szerző példamutató rendszerességgel figyeli a világhálót, s a korábbi kiadványok hiányosságait is pontosan megjelöli. Azt a minden tiszteletet megérdemlő szenvedélyével magyarázható jóslatát, hogy a médiaművészet „a 21. század reprezentatív műformája” (69.), az ilyen alkotások tárolási akadályait s a táblakép újraföllumendülését látva, kicsit kétkedve fogadom, de a képmutogatókra, élő- s körképekre, festett egekre s bűvös lámpákra vonatkozó vizsgálódásai nagyon sok ösztönzést adhatnak kép és szöveg összehasonlító értelmezéséhez. Nemcsak Csokonai, Vörösmarty, Petőfi, Arany János, Jókai vagy Szabó Dezső tevékenységének eddig elhanyagolt vonásaira derít fényt, de általa nem említett művek – így a *Ködképek a kedély láthatárán* – újraolvasásához is támpontot ad, és egyúttal ötletekkel szolgál kép és nyelvi megfogalmazás viszonyának további mérlegeléséhez – például azzal a megjegyzésével, mely szerint a képmutogató a történet erkölcsi tanulságának megfogalmazásakor kizárólag a szóbeliségre hagyatkozik.

Peternák okfejtése mintuntalan arra emlékeztet, hogy a látás története döntően hat az egész művelődés alakulására. Egyetlen, hevenyészett példát említve : aligha köztudott, hogy az első magyar távirány (optikai táviró) készítője, Chudy József

(1758–1813) azonos a legkorábbi (sajnos elveszett) magyar dalmű szerzőjével. Tálalmánya megelőzte a Chappe fivérekét, akik a nagy francia forradalom ötödik évében állították föl távírójukat. A tanulmány más részletei is azt sugallják, hogy Eger, Sárospatak s Debrecen a tizenharmadik századi látáskultúra élvonalához tartozott. Ez az értekezés lényegében gazdagítja a magyar művelődés történetét.

A rövidebb tanulmányok többsége fiatal tudósoktól származik és érthetően kisebb igényű. Közülük azok a legsikerültebbek, amelyek annyiban a kötet központi tanulmányának a példáját követik, hogy történeti folyamatok érzékeltetését a magyar s nemzetközi szakirodalom eredményeinek hasznosításával tudják párosítani. *Varga Tünde* a romantika felől közelít Feszty Árpád körképének méltatásához, *Zsadányi Edit* pedig azt vizsgálja, miként értelmezik egymást Lesznai Anna hímezései és versei. Mindkét elemzés túlmutat a megvizsgált anyagon, amennyiben a nemzeti öntudat, illetve a női azonosság kifejeződésére irányítja a figyelmet.

Ha lehet némi hiányérzete az olvasónak, akkor az onnét származik, hogy némi tanulmányban mintha kissé elhanyagolódna a hosszabb távú történeti folyamatok érzékeltetése. Kép és szöveg viszonya valóban döntő szerepet játszott az *Új Symposium* című folyóiratban, ám a folytatásos regény, a keret vagy a tükör mibenléte aligha körvonalazható történeti kitekintés nélkül. A magyar neoavant-garde irodalom és képzőművészet kölcsönhatásának súlya akkor válik igazán feltűnővé, ha alaposabban szemügyre vesszük azt, miként is alakult a magyar irodalomelmélet és műértelmezés az 1960-as években. Hasonlóan tágítható a látószög, ha Kassák önéletrajzi költeményét olvassuk újra. *Sz. Molnár Szilvia* tanulmányának föltétlen érdeme, hogy a korábbi elemzők túlnyomó többségétől eltérően, komoly figyelmet szentel a mű mindkét változatának, sőt a francia átköltésnek is. Apróság, hogy a 2×2-ben megjelent képvers csekély visszhangjának viszonylag egyszerű oka volt: e folyóirat rendkívül kevés olvasóhoz jutott el. Lényegesebb arra emlékeztetni: a képvers és a szabad vers komoly hagyományra tekinthetett vissza, s *A ló meghal...* ezekhez az örökségekhez viszonyítva mérlegelhető. Akár még arra is lehetne hivatkozni, hogy maga Kassák is Whitman, Apollinaire, Cendrars és Goll költeményeihez képest olvasandó műként fogta föl saját alkotását. Az elemző teljes joggal állítja, hogy a francia változat „újraalkotás” (170.), csakhogy ez nem állítható szembe a fordítással, sőt mintegy magától értetődik, vagy legalábbis inkább szabály, mintsem kivétel a sikeres átültetések körében.

A *kép – írás – művészet* elnevezésű tanulmánygyűjtemény kezdeményező erejű vállalkozás, mert sikeresen cáfolja azt a vélekedést, mely szerint több művészethez nehéz, talán nem is lehet igazán érteni. Alaputatásokat indít el egy rendkívüli kockázatokkal járó területen. A fiatalabb szerkesztő tanulmányában különösen jól érzékelhető, milyen sokféle irányban folytathatók a fölvetett gondolatok. Moholy-Nagy és Kállai Ernő vitája éppúgy vezethet a széles körben alig ismert avant-garde mozi alapos elemzéséhez, mint a művészetelmélet és a korabeli magyar festészet, szobrászat, építészet szembesítéséhez, vagy – a zene bekapcsolásával – akár a ritmus mibenléteinek meghatározásához. Ez a tanulmány nem felsorol, de értelmez. Jellemző módon kevesebb művet hoz szóba, mint a *Ma Musik und Theater* című, 1924-ben közreadott különszámáról készült beszámoló, melyben

Schwitterstől Prampoliniig, Matthias Hauertől Stuckenschmidtig nevek sokasága említődik, anélkül, hogy igazán érdemi megvilágítást kapna a szóba hozott alkotók tevékenységének jellege s magyarországi fogadtatása, ehhez ugyanis tágabb történeti összefüggések fölvezetésére volna szükség.

Némely esetekben igaz lehet, hogy az ördög a részletekben lakozik. Az Erdély Miklós egyik alkotását méltató művészettörténész indokolatlanul utal Joyce „nyelvrombolásá”-ra (14.). Még csak töredékek jelentek meg Joyce utolsó művéből, s elemzői már kiemelték: ha valami ellentétes az írásmódjával, az éppen a nyelvrombolása. Marke király említése miatt sem okvetlenül Wagner zenéjére kell gondolni, hiszen Joyce bizonyosan ismerte a történet tizenkilencedik századi angol változatait, például Matthew Arnold *Tristram and Iseult* (1852) vagy Swinburne *Tristram of Lyonesse* (1882) című költeményét, sőt középkori előzményeiket is. Való igaz, hogy a *Finnegans Wake*-ben előfordul a három szó: „Mild und leise”, de egyáltalán nem biztos, hogy Erdély Miklós tudott erről, és Joyce számára lényegesen fontosabb volt a két sziget lakóinak sok évszázados ellentétére vonatkozó történet, mint a bayreuthi mester munkássága. Az *Ulysses* szülőotthonban játszódó tizenegyedik fejezetében Sir Thomas Malory *Le Morte d'Arthur* címen ismert munkájának az utánzata is megtalálható. A William Caxton által 1485-ben kiadott szövegben a nyolcadiktól a tizenkettedik könyvig tartó szakasz a „The Book of Sir Tristram de Lyones” címet viseli, melynek Tristram mellett az ír királylány, La Beale Isoud és Cornwall királya, King Mark a szereplője. Óhatatlanul is megfogalmazódik a föltevés, hogy sem Joyce, sem Erdély Miklós művének értelmezéséhez nem célszerű Wagner alkotására hivatkozni. E részlet természetesen nem változtat *Hornyik Sándor* tanulmányának fő következtetésén: teljesen igaza van, amidőn a *Három kvarkot Marke királynak* vendégszövegét végül is egy szovjet ismeretterjesztő kötetre, s nem a *Finnegans Wake*-re vezeti vissza, mivel nem valószínű, hogy „Erdély a vonatkozó passzust ismerte volna a regényből” (14.).

Többféle művészetben teremtő alkotók, művészet-közötti tevékenységet folytató folyóiratok, a magasnak és népszerűnek nevezett kultúra, művészet és elmélet kölcsönhatása: e területeket azért hanyagolta el a magyar tudomány, mert kevés a párbeszéd a különbözőnek tekintett szakmák intézményei között. Kívánatos volna, hogy e két egyetem együttműködésével létrehozott, nagyon nehezen megközelíthető kérdéskört figyelemre méltó módon tárgyaló kötet követendő példa legyen s a tudományközi vizsgálódás jelentékeny mértékben gazdagítsa szellemi életünket.